

DEN
HOLLANDSKE KULTUR
PAA AMAGER

*Foredrag holdt i Radioen som Introduktion
til Amagermuseet*

AF
JAN ZIBRANDTSEN

TRYKT SOM MANUSKRIFT

KØBENHAVN 1936

FORORD

Det er efter Forslag af Direktionen for Amagerbanken, at nærværende lille Foredrag, holdt den 23. Juni 1936 som Led i Statsradiofoniens Serie Museumsmeddelelser, herved fremkommer trykt. Anledningen er, at Foreningen *Øen Amagers historiske Samling* i November har bestaaet i 35 Aar. Foredraget var en Introduktion i al Korthed til Amagermuseet, nogle orienterende Bemærkninger, ment som en Tilskyndelse til at besøge dette, og som saadant bedes man fremdeles opfatte det.

Amagerbanken har bekostet Udgivelsen, hvorfor dennes Direktion bedes modtage Museets og min bedste Tak.

J. Z.

Amagermuseet i Store Magleby, set fra Gaarden.

DA Maleren Exner midt i det forrige Aarhundrede gik ud paa Amager for at male Folkelivsbilleder, fandt han dér — saa nær ved København — en ejendommelig og særpræget Kultur af hollandsk Oprindelse. Den havde lange Traditioner bag sig. Gennem mer end tre hundrede Aar var den blevet bevaret og ført videre gennem Efterkommerne af de først ankomne Hollændere, indkaldt af Christian den Anden. Disse Mennesker, de hollandske Amagere, optog Exner meget. Dragterne, de bar, de smukke, gamle Stuer med de prægtige Paneler fængslede ham, og han portrætterede alt dette med en næsten folkloristisk Interesse i sine berømte Amagerbilleder.

Hvem kender ikke »Besøget hos Bedstefader«, »Episode af et Gilde paa Amager« (begge paa Kunstmuseet) og en Mængde andre af hans Billeder? Exner havde den største Succes. Paa Charlottenborg flokkedes Publikum i Udstillingstiden om disse

smukt komponerede og idylliske Billeder, og i et vældigt Omfang spredtes lithografiske Gengivelser efter dem over hele Landet. Ingen dansk Maler naaede vel tilnærmelsesvis en Popularitet som Exner. Derved bidrog han — historisk set — meget til at bringe Kunsten ud til Folket. Og samtidig gjorde han gennem sine elskværdige Skildringer Amagerne kendte vidt omkring.

Naar vi i vore Dage vil danne os en Forestilling om denne gamle Amagerkultur og ligesom i eet Billede vil sammenfatte et Indtryk af det Landskab, hvori de levede, og af Stuerne og Tingene, hvormed de omgav sig, saa er Amagermuseet i Store Magleby et Sted, vi bør besøge. Der taler Bohave og Klæde-dragter, som er bevaret fra de forbigangne Tider, deres eget klare Sprog. Dragterne er forlængst ude af Brug, fortrængt af vor Tids Moder. Selv om der her og der hos de gamle Slægter ligger Dragter hengemt, i dybe Skuffer, saa er de dog kun sjældent eller aldrig fremme i Dagens Lys, og i saa Fald bæres de især af ældre Kvinder.

Store Magleby, hvori Museet ligger, er netop den By, som i ældre Tid almindeligt hed Hollænderbyen. Her var det, at Hollænderne fra først af bosatte sig for at opdyrke Øen efter nye hollandske Havebrugsmetoder, og her har deres Efterkommere vedblivende boet helt frem mod Nutiden, selv om mange under Befolkningens Vækst i Tidens Løb flyttede udenfor Hollænder-sognet til de saakaldte »danske« Byer paa Amager, nemlig dem der ligger i Øens andet store Hovedsogn, Taarnby Sogn.

I en Tid, da den danske Bondestand i Almindelighed maatte bære det tunge Aag, var Hollænderne paa Amager blevet be-gunstiget med Privilegier, som gjorde dem i høj Grad fritstil-lede. Christian den Anden havde oprindeligt, i 1521, givet dem meget betydelige Rettigheder paa Amager og desuden paa Salt-holm. De tidligere Beboere, Bønder under Kronen, maatte i den Anledning flytte bort fra Øen, idet de fik anvist Plads andetsteds. Men dette vakte Misfornøjelse og Harme, og efter Kong Christians Forjagelse i 1523 fik da ogsaa en Del af dem

Amagerstue fra Hollænderbyen (Dirch Jansens Stue).

Tilladelse til at vende tilbage, dog kun til den nordlige Del, det sydlige Amager beholdt Hollænderne.

Her levede de i deres eget hollandsk prægede Samfund, næsten som en lille Stat i Staten. De var frie og selvejende. Gaardene gik i Arv. Kun skulde de svare visse aarlige Afgifter til Kongen og — som der staar i Christian den Tredjes Privilegiebrev — forsyne »wortt Slott Kiöpnehaffn med saa mange Röder och Lög, som behoff görisz thil Wdspisning.«

Ogsaa retsligt set indtog de en Særstilling, idet de efter hollandsk Mønster havde deres egen Jurisdiktion, i Spidsen for hvilken Hollænderkoloniens øverste Embedsmand Schouten stod tillige med sine syv Meddomsmænd (Schepenen).

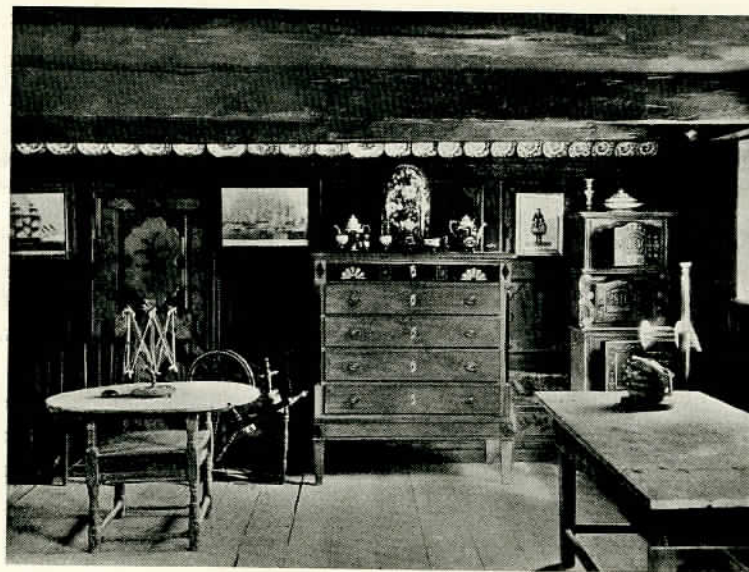
Arkitekten *Thurah*, der byggede Eremitageslottet i Dyrehaven og satte det mærkelige, snoede Spir paa Vor Frelses Kirke paa Christianshavn, har i sin Beskrivelse af Amager, ud-

givet i 1758, med enkle Ord meget levende fortalt om, hvordan en saadan Retsscene gik for sig. Han siger: »Naar Schouten med sine syv Scheepens sætte Retten, staae de alle op med blottede Hoveder, hvor da Schouten skriver trende ††† paa Bordet og siger højt: Jeg aabner Retten i Guds Navn, i Kongens Navn og i Menighedens Navn, hvad der udtales staaer fast; Derpaa sætte de sig og bedække deres Hoveder; Naar Retten endes, reiser Schouten og Scheepens sig igien med blottede Hoveder, og Schouten udslættende de trende †††, siger, jeg slutter Retten i Guds Navn, i Kongens Navn, og i Menighedens Navn.«

Kirkeligt ordnede de sig ligeledes paa deres egen Maade. De ejede og forvaltede selv deres Kirke. Indtil 1811 blev der i Kirken i Store Magleby prædikeret paa Hollandsk eller Plattysk, da Præsten ofte var tysk. I næsten 300 Aar havde de altsaa med en bemærkelsesværdig Pietet, Trofasthed og Konservatisme værnet om deres gamle Modersmaal, jævnsides med, at de naturligvis talte det danske Sprog. — De giftede sig til at begynde med kun indbyrdes og holdt længe strengt paa dette Princip. Deres hollandske Afstamning ønskede de derigennem at bevare ren og ublandet. I 1759 vakte det Opsigt, at der for første Gang blev indgaaet Giftermaal mellem en Hollænder i Hollænderbyen og en ung Pige fra en af de danske Byer.

Gaardene paa Amager minder egentlig ikke om den frisiske Type, den man træffer i Holland. De ligner derimod udadtil den danske, firlængede Bondegård. I en saadan Bindingsværksgaard fra det 18. Aarhundrede er Amagermuseet indrettet. Inde i Gaarden ser man over Indgangsdøren den spidse Gavl, som var noget typisk for de gamle Amagergaarde.

Hvordan saa der nu ud indvendig? Vi træder gennem Forstuen ind i Dirch Jansens Stue, en Stue fra Hollænderbyen som med alle sine Genstande tilhørte Gaardejer Dirch Jansens Samling, og som erhvervedes til det i 1922 aabnede Museum. Der er en egen Hygge i den. Vistnok betinget af den

Dragørstue.

fremragende Farvevirkning af de blaa Paneler, der gaar fra Gulv til Loft, og de ligeledes blaa Loftsbjælker, som man ser mod en hvidmalet Loftslade. Herimod er anvendt en varm, rød Farve, i Panelfelterne og til det ovale Bord, der staar foran en fast Hjørnebænk. Vi bemærker paa Væggen Amagerhylden og under Loftet Tallerkenrækken og Hylden til Porcelæn og Fajancer. Paa Bilæggerovnen med Kobbertøjet funklende ovenpaa ser man Aarstallet 1698 og paa Væggen bagved de blaa og hvide Kakler med bibelske Motiver. Det var ikke ualmindeligt, at der i en Amagerstue fandtes Fajancer, Delfter- og Mak-kummertegels; de viser, at Forbindelsen med Holland stadig blev vedligeholdt.

Iøvrigt ser man i Stuen flere andre Ting til Brug for det daglige Liv: Spiderokken, Skænkeskabet, Chatollet, Dragkisten med Beslagene og Himmelsengen med et Omhæng i

Dragørvævning. Disse meget smukke og karakteristiske Vævninger er udført i den Teknik, man kalder Beiderwand, en Vævemethode som har fundet Anvendelse i Sønderjylland og paa Amager. Museet har to Eksemplarer af disse Vævninger i rødt og hvidt med stiliserede Blomster og Fugle. Til dagligt bruges Forhæng i grønt og hvidt. Paa de slesvigske Vævninger ser man Mønstrer lyst mod mørk Grund. Amagervævningerne har det omvendt.

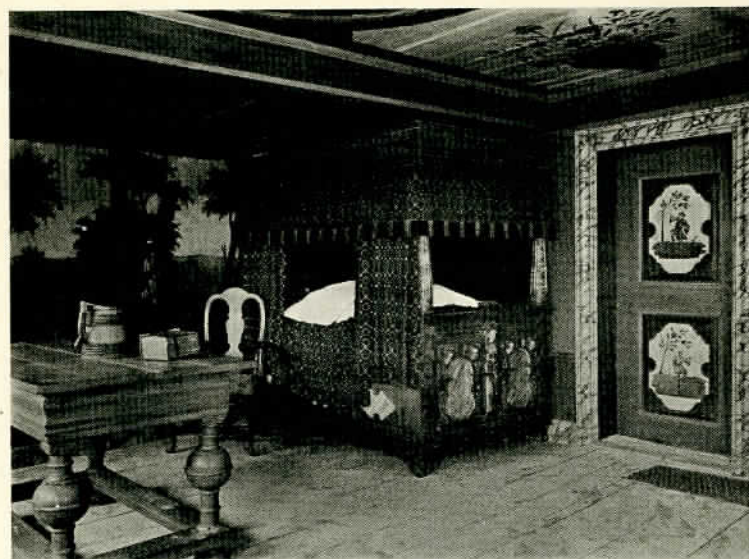
Museet har andre Interiører. I Dragørstuen er der Minder fra den smukke, gamle Skipperby ved Sundet, hvor man fra de lange Sørejser bragte Erindringer med hjem.

Stuen fra Tømmerup i Taarnby Sogn — som Museet skylder Grosserer Kai Lippmann Tak for — har en Seng fra Christian den Fjerdes Tid, prydet med typiske Renaissanceudskæringer, Englehoveder og andet. Dørfelterne har malede Kineserier, som man yndede det i det 18. Aarhundrede.

Alt dette tjener til Eksempel paa, hvordan man boede i de ret velstaaende Amagerhjem.

De Dragter, som anvendtes paa Amager, er blandt vort Lands interessanteste. Vi har haft andre Dragter, som var mærkelige ved de meget specielle Regler for deres Brug. Fanødragten f. Eks. og Røsnædragten fra Kalundborgegnen, men næppe nogen anden Dragt har haft saa komplicerede Regler for Anvendelsen og saa rigt varierede og udviklede Former som den hollandske Amagerdragt.

Dragterne, som var medbragt ved Ankomsten hertil under Christian den Anden, undergik i Tidens Løb en Udvikling og Forvandling ved Paavirkning af senere Tiders Moder i Holland, Frankrig og andre Lande. Paa en Mængde hollandske Borger-Portrætter fra det 17. Aarhundrede, f. Eks. paa Billeder af *Frans Hals* og *Rembrandt*, ser man den samme Anvendelse af sort som Grundfarve som paa Amagerdragten. Den har flere frisiske Elementer i sig. I det 19. Aarhundrede blev Dragterne mere farvestraalende og rigere udsmykket.

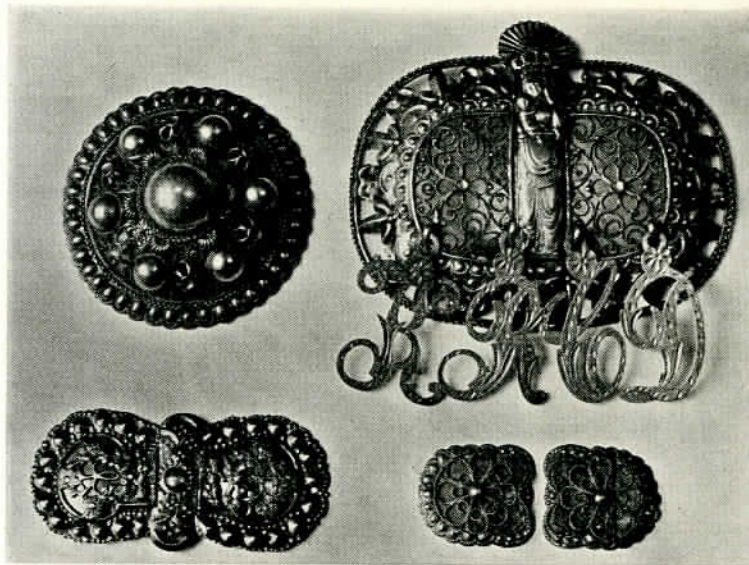

Amagerstue fra Tømmerup i Taarnby Sogn.

Mandsdragten gik tidligst af Mode. Som Hovedbeklædning bar Mændene i ældre Tid en stor, kornblaa Kamelulds-Floshat. Denne Sjældenhed findes paa Museet sammen med flere af Dragterne.

Kvinderne havde mange forskellige Dragter. Kirkedragten var en af de fornemste, den blev brugt til de store Helligdage, til Julen, Paasken, Pinsen, til Daab eller Bryllup. Dragtens sorte Farve oplivedes bl. a. af det røde, plisserede Forklæde, et rigt broderet Silketørklæde om Halsen og af flere Smykker.

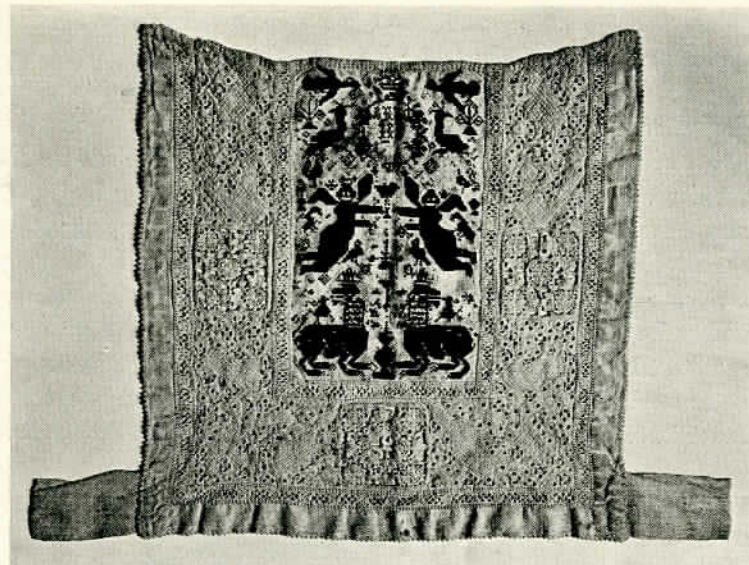
Naar unge Damer i vore Dage med en vis Forkærlighed smykker sig med deres Navnebogstaver, enkeltvis eller i Monogramform, saa er det noget, som ogsaa Amagerinderne kendte. Paa det store, smukke Kravetøjespænde ser man deres Navnebogstaver enkeltvis vedhængt. Spændet, der er af forgyldt Sølv, har i Midten en Relieffremstilling af Madonna med Barnet,

Smykker fra den hollandske Amagerdragt. (Amagermuseet.)

som gaar helt tilbage til de middelalderlige Mariafremstillinger. Mærkelig var ogsaa Sørgedragten med Jøben, der brugtes som en Art Hovedkaabe, og som i opslaaet Tilstand paa Ryggen havde et vifteformet Motiv i blaat og rødt.

Under de gunstige økonomiske Kaar bredte Hollændernes Indflydelse sig ret hurtigt over hele Øen, og de danske Amagere blev paavirket af deres Kultur. De vidt bekendte Fastelavnsfester blev f. Eks. efterlignet, ligeledes Dragterne. Men der var dog en væsentlig Forskel mellem de danske og de hollandske Amagerdragter. Allerede Thurah har lagt Mærke til det og i Enkeltheder beskrevet, hvordan de danske Amageres Dragter saa ud paa hans Tid, i det 18. Aarhundredes Midte. Som noget karakteristisk fortæller han herom: »De bruge fem til sex Skjorter, som hænge Trappe- eller Laugviis, det Ene neden for det andet, paa det at de alle paa engang kan observeres.«

Hagesmæk, en saakaldt „Slab“, udført i Platwerk, Midtpartiet med sorte Flettesting. (Amagermuseet.)

Der er paa Amager udført Syninger, som ikke er mindre interessante og værdifulde end Hedebo-syningerne. Fra sidste Halvdel af det 18. og et Stykke ind i det 19. Aarhundrede er der bevaret mange af dem. De blev anvendt som Kraver, Haandtørklæder, til Hætter, Pudevaar o. s. v., og de er udført med en blændende Teknik.

Nogle har fine geometriske Mønstre (Skaarkens, Wittwerk, Dobbeltudskaar), paa andre ser man en overordentlig udtryksfuld Dyreornamentik (Platwerk, Flettestingsyning og Enkeltudskaar). Man finder her Menneskefremstillinger, Fugle og Fa-beldyr, Træer og Blomster i rigt varierede Former, udført med en straalende Fantasi og en vidunderlig Stilfølelse, der giver disse ofte uanselige Haandarbejder en selvstændig kunstnerisk Værdi. — Dette søger Amagermuseet efter Evne at belyse.

Museet er et Besøg værd. Det har aabent Onsdag og Søndag Aaret rundt. Dets Beliggenhed, midt i det Landskab, i den By, som var Centret, hvorfra Hollænderkulturen bredte sig, giver det en særlig Tiltrækning. Amagerlandskabet rummer netop i Kraft af sin Fladhed en ejendommelig Skønhed, der saa meget minder om Holland. Om Foraaret, naar Tulipan- og Hyacint-markerne staar i Flor, kan man ved Synet deraf føle sig hensat til Egnen omkring Haarlem. Under Amagers høje Himmel, paa de udstrakte, frugtbare Agre, ses fremdeles de samme velkendte Planter og Urter, som gennem Aarhundreder med saa stort Held har været dyrket her. Den, der søger ud gennem dette frodige, aabne Land, vil i Museets lavloftede og farverige Stuer have Lejlighed til at erindre den gamle, hollandske Kultur.

*Studie af Sørgebragt med Jøb.
Malet af Julius Exner (1825-1910).
(Amagermuseet).*